

Date: 29th October-2025

**O'QUVCHILARDA TANQIDIY VA KREATIV TAFAKKURNI
RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI**

Xodjayorova Bahora Akramovna

O'qituvchi (PhD), Samarqand davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida tanqidiy va ijodiy fikrlash o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, muammolarga yangicha yondashish hamda o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini shakllantiruvchi muhim omil ekani ilmiy asosda tahlil qilingan. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar orqali tafakkurni rivojlantirishga oid samarali yo'llar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy tafakkur, kreativ tafakkur, ijodkorlik, refleksiya, innovatsion ta'lim, interfaol metodlar, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, shaxsiy yondashuv, kognitiv rivojlanish.

Kirish. Bugungi globallashtirish jarayonida ta'lim tizimining asosiy maqsadi — mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, yangilik yarata oladigan shaxsni tarbiyalashdir. Shu bois o'quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishiga aylangan. Tanqidiy fikrlovchi o'quvchi faqat tayyor bilimni emas, balki uni tahlil qiladi, baholaydi va yangi g'oyalar yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kreativ tafakkur esa shaxsning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarib, har bir holatda noodatiy yechim topishga yo'naltiradi. So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'limni modernizatsiyalash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosati shakllandi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-sonli qarori ("Ta'lim tizimida innovatsion faoliyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2018-yil 5-iyun) mazkur yo'nalishda ilmiy-amaliy izlanishlarning dolzarbligini yanada oshirdi.

Shu asosda aytish mumkinki, tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish masalasi ilmiy jihatdan chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, uni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va zamonaviy texnologik muhit bilan uyg'unlashtirish bo'yicha yangi izlanishlar olib borish dolzarbdir.

Tanqidiy tafakkur — bu shaxsning mavjud ma'lumotlarga tanqidiy yondashish, dalillarni tahlil qilish, o'z fikrini asosli bayon etish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. J. Dyui (John Dewey) tanqidiy fikrlashni "tafakkurning faol shakli" deb atagan va u o'quvchi tomonidan tahlil, sintez hamda baholash jarayonlarini o'z ichiga olishini ta'kidlagan. Tanqidiy tafakkurni shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- Muammoli o'qitish — o'quvchi oldiga tahlilni talab qiluvchi vaziyat qo'yiladi;
- "Aqliy hujum" (brainstorming) — g'oyalarni erkin ilgari surish orqali tahliliy fikrlashni faollashtiradi;

Date: 29th October-2025

• Debat va bahs-munozaralar — fikrni himoya qilish, dalil keltirish ko‘nikmasini o‘stiradi.

Kreativ tafakkurning mohiyati va ahamiyati (ijodiy fikrlash) o‘quvchining mavjud bilimlarni yangicha tarzda qo‘llay olish, original g‘oyalar ilgari surish va yangilik yaratish layoqatidir. Psixolog J. Guilford fikricha, kreativlik “divergent fikrlash” natijasi bo‘lib, bunda o‘quvchi bir muammoning turli yechimlarini topa oladi. Kreativ tafakkurni rivojlantirish uchun:

- Loyiha asosida o‘qitish (Project-based learning);
- Rol o‘yinlari va dramatizatsiya;
- Ijodiy topshiriqlar va esse yozish kabi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu

yondashuvlar o‘quvchining tasavvurini, fantaziyasini va o‘z fikrini erkin ifoda etish salohiyatini kuchaytiradi.

Tanqidiy va kreativ tafakkurning o‘zaro bog‘liqligi bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir. Tanqidiy tafakkur fikrni tahlil etish va baholashga yo‘nalsa, kreativ tafakkur yangicha g‘oyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Ularni rivojlantirish uchun o‘qituvchi:

- erkin fikrlash muhitini yaratishi,
- xatolardan qo‘rqmaslikni rag‘batlantirishi,
- o‘quvchining fikrini qadrlashi zarur.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. O‘quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish masalasi jahon va milliy pedagogika fanida keng tadqiq etilgan. Mazkur yo‘nalishda xorijlik olimlardan J. Dyui, R. Pol, L. Elder, E. Torrance, J. Guilford, E. de Bono kabi tadqiqotchilar tanqidiy va ijodiy fikrlashni o‘quv jarayonining markaziy komponenti sifatida o‘rganib, uning psixologik va metodik asoslarini ishlab chiqqanlar.

Xususan, J. Dyui tanqidiy fikrlashni “tafakkurning faol shakli” sifatida talqin qilib, o‘quvchini muammoli vaziyatda mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish zarurligini asoslab bergan. E. Torrance esa kreativ tafakkurning diagnostikasi va uni rivojlantirish testlarini ishlab chiqqan.

O‘zbekistonlik olimlar ham ushbu masalaga alohida e‘tibor qaratganlar. Jumladan, V. Karimova, O. Hasanboyeva, N. To‘raqulova, R. Nishonova, Sh. Mavlonovalarning ilmiy izlanishlarida o‘quvchilarda tanqidiy tafakkur, ijodiy faoliyat, shaxsiy yondashuv va mustaqil fikrlashni shakllantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari yoritilgan.

Pedagogik amaliyotda bu jarayonni samarali tashkil etish uchun interfaol metodlardan — “Klaster”, “Fikrlar xaritasi”, “Venn diagrammasi”, “SWOT tahlil” kabi usullardan foydalanish mumkin.

Pedagogik shart-sharoitlar qaralganda, tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish quyidagi shart-sharoitlarda yuqori samaradorlik beradi:

- O‘quv jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish;
- Refleksiya orqali o‘z fikrini baholashni o‘rgatish;
- Motivatsiyani kuchaytirish, rag‘bat tizimini joriy etish;

Date: 29th October-2025

• Axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt asosidagi platformalardan foydalanish. Natijada o'quvchi nafaqat tayyor bilim egasi, balki bilim yaratuvchi sub'ekt sifatida shakllanadi.

Xulosa. O'quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish — zamonaviy ta'limning strategik vazifalaridan biridir. Bu jarayon shaxsning fikrlash madaniyatini oshiradi, mustaqil qaror qabul qilish, yangilik yaratish, tahlil qilish va o'z fikrini asoslash malakalarini shakllantiradi. O'qituvchi bu yo'lda ilmiy yondashuvga tayangan holda ta'lim jarayonini tashkil etsa, o'quvchilarning intellektual salohiyati yanada oshadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dewey J. How We Think. — New York: D.C. Heath & Co, 1933.
2. Paul R., Elder L. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. — Foundation for Critical Thinking, 2019.
3. Guilford J.P. Creativity: A Quarter Century of Progress. — Journal of Creative Behavior, 1975.
4. Torrance E.P. Creativity: What Research Says to the Teacher. — Washington, D.C.: NEA, 1965.
5. Hasanboyeva O. Pedagogik psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2015.
6. To'raqulova N. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish. — "Ta'lim taraqqiyoti" jurnali, 2020, №3.
7. Karimova V. Ijodkorlik psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son qarori "Ta'lim tizimida innovatsion faoliyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". — 2018-yil 5-iyun.

